

de voedingsgeschiedenis) duidelijk blijkt. Vier andere artikelen behandelen sterk uiteenlopende thema's. L. Swaalen heeft het over chocolade in de zeventiende en achttiende eeuw, C. Terryn bekijkt achttiende-eeuwse Gentse tafelmanieren, D. van de Vijver bespreekt restaurants in Groot-Antwerpen omstreeks 1900 en S. Daems behandelt de geschiedenis van het bier in het zestiende-eeuwse Antwerpen. Het boek bevat twee uitgebreide, zeer nuttige catalogi over de tentoongestelde voorwerpen, prenten, boeken en affiches (volledige referentie, korte beschrijving en uitleg, ingedeeld per thema), naast een inventaris van Zuidnederlandse handschriften, gedrukte werken en prenten met betrekking tot eetcultuur in de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw. Een beknopte voorstelling van het Brouwershuis in Antwerpen rondt het boek af.

Begeleidende boeken bij tentoonstellingen zijn in regel bedoeld voor een ruim publiek, dat doorgaans een bundeling krijgt van mooie prenten met een inleidend tekstje. Zoals bleek, brengt *Europa aan tafel* veel meer. Nochtans lijkt een kans vergooid om beter te doen en bijvoorbeeld een synthese te maken van de voedingsgeschiedenis in de Zuidelijke Nederlanden. Het boek mist daarvoor eenheid en consequentie en is te veel een bundeling van losse artikelen, waarin sommige auteurs herhalen wat zij elders al schreven. F. de Nave's inleiding poogt daaraan te verhelpen door grote lijnen aan te duiden, accenten te leggen en een centrale probleemstelling te introduceren, maar slaagt daar niet helemaal in omdat het basismateriaal ontoereikend is. Op basis van welke criteria werden de thema's gekozen? Waarom weinig of niets over de achttiende, negentiende en twintigste eeuw? Naast zulke algemene vragen kunnen er een aantal meer specifieke worden gesteld. Waarom zoveel nadruk op handel en niets over landbouwgeschiedenis? Waarom niets over de sociale gevolgen van onze koffie-, thee- of cacaoconsumptie voor de producerende landen? Waarom de nadruk op de keuken van de burgerij? Waar zijn de hongersnoden, de miserie uit beide wereldoorlogen, de stapels aardappels en de hopen hard roggebrood gebleven? Ook dat maakt deel uit van de eetcultuur (en de internationale acculturatie van de voeding). Het boek had zonder twijfel een basiswerk kunnen worden, zo thema's en perioden evenwichtiger waren verdeeld. Nu is het een fraai geïllustreerd boek met enkele goede artikelen.

Peter Scholliers

1 L. Moulin, *Europa aan tafel. Een cultuurgeschiedenis van eten en drinken* (Antwerpen: Mercatorfonds, 1988).

S. Groenveld, M. Wintle, ed., *Britain and the Netherlands, X, State and trade. Government and the economy in Britain and the Netherlands since the Middle Ages* (Papers delivered to the tenth Anglo-Dutch historical conference, Nijmegen, 1988; Zutphen: Walburg pers, 1992, 176 blz., f49,50, ISBN 90 6011 794 8).

In het tiende deel van de serie 'Britain and the Netherlands' zijn de voordrachten gebundeld die gehouden zijn tijdens de Anglo-Dutch historical conference in Nijmegen in 1988 door, het zal wel toeval zijn, tien historici uit beide landen. Centraal thema is de rol van de overheid in de economische ontwikkeling van Nederland en Groot-Brittannië, met name de handel, vanaf de middeleeuwen. Alleen J. Israel betreft in zijn bijdrage 'England's mercantilist response to Dutch world trade primacy 1647-1674' beide landen, alle andere auteurs behandelen de problematiek in hun eigen land zonder al te veel parallellen met het andere land te trekken. Voor een conferentie is dat niet zo erg omdat daar in de discussies ruimte voor is maar in de congresbundel mist men dat toch wel.

In de bijdrage van L. Noordegraaf worden de economische activiteiten eindelijk weer eens tot lokaal niveau teruggebracht, tot menselijke proporties zou ik haast zeggen. Hij laat zien dat de politieke betrekkingen tussen plaatselijke overheden tot in de negentiende eeuw sterk bepaald werden door handelsrelaties. Het betreft daarbij de verhoudingen tussen steden onderling, tussen stad en platteland, en stad en Staten.

Op alle mogelijke geoorloofde en ongeoorloofde manieren probeerden bestuurders handel en nijverheid binnen de eigen omwalling te halen of anderszins te voorkomen dat een ander een bepaalde economische activiteit aan zich kon trekken. Kleine beslissingen konden daarbij soms grote gevolgen hebben. Peter Ramsey vraagt zich af of er tijdens het bewind van de Tudors sprake was van een economische politiek en zo ja of deze succesvol was of niet. De vraag op deze manier stellen is een anachronisme. Daarenboven zou, alleen al gezien de geringe reikwijdte van de centrale overheid, een dergelijke 'politiek', zo hij bestaan had, weinig effect gesorteerd hebben. Dat het tijdens de Tudors niet zo slecht ging met de Engelse economie was meer ondanks dan dankzij hun economische politieke activiteiten. De aard van het mercantilisme ('een systeem, ontwikkeld ten behoeve van het commercieel belang') toetsend aan de situatie in de Republiek, ziet P. W. Klein een tweedeling tussen de grote internationale handelaars wier activiteiten sterk ondersteund werden door de overheid en degenen die zich inspannen op een kleinere schaal en die onderworpen waren aan tal van belastingen en regels van diezelfde overheid. Hij vraagt zich af of de overheid in de tweede helft van de zeventiende eeuw, toen de rek uit de internationale handel was, er niet beter aan had gedaan de lokale nijverheid en handel sterker te steunen.

Dwyrdd Jones richt zijn aandacht op de periode van de Spaanse Successie oorlog toen Engeland een enorme troepenmacht op het vasteland in stand hield met de daarbij behorende financiële lasten. Dat het allemaal goed heeft uitgepakt, heeft zijns inziens minder te maken met een weiafgewogen economische en financiële politiek van de Engelse regering dan met geluk. Ook P. Overmeer betoogt in zijn bijdrage 'The limitations of Dutch economic policy. The incompatibility of aims and visions' dat een nationale overheid, in dit geval tussen 1780 en 1850, in feite onmachtig was een economische politiek ten uitvoer te brengen. Het enthousiasme mocht er zijn, de kennis en middelen ontbraken gewoonweg. Zodat in feite alle auteurs het er over eens zijn dat in het pre-industriële tijdperk de invloed van de nationale overheden op de economische ontwikkelingen slechts gering genoemd kunnen worden. Als er sprake is van effectieve sturing en politiek dan is die terug te vinden op lokaal niveau. De schaal waarop invloed werd uitgeoefend, sloot waarschijnlijk beter aan bij de politieke mogelijkheden. Verdere bestudering van de verwevenheid van politiek en economie op dat niveau zullen wellicht meer licht kunnen werpen op de algemene economische ontwikkeling in dit tijdvak.

Ten aanzien van de ontwikkeling van koloniale rijken in de negentiende eeuw wordt de lijn van beperkte of slechts beperkt succesvolle overheidsbemoeienis doorgetrokken. Peter Cain breekt in zijn bijdrage een lans voor de visie van J. A. Hobson die als belangrijkste impuls voor het kolonialisme de zucht naar afzetmarkten voor de Europese industrie ziet. Deze visie werd in de jaren zeventig aangevallen door historici die meer nadruk legden op strategische dan financiële motieven. M. Kuitenbrouwer komt tot de slotsom dat in Nederland slechts van een beperkt imperialisme sprake was, eigenlijk een voortzetting van de VOC dus, en dat derhalve ook slechts van een beperkte staatsinvloed gesproken kan worden.

R. Middleton en R. Griffiths geven in hun respectieve bijdragen 'The economic role of the interwar British State' en 'Free traders in a protectionist world. The foreign economic policy of the Netherlands 1930-1950' een nog somberder beeld. Dat de overheid het zich in de eerste helft van de twintigste eeuw als een taak rekent op economisch gebied actief te zijn, staat buiten kijf

maar van een *successtory* is bepaald geen sprake. Al met al een geslaagde bundel met stuk voor stuk goed leesbare bijdragen.

J. P. Sigmond

G. H. Hagelstein, *De parlementaire commissies* (Nederlands parlamentsrecht, Monografie VI, Dissertatie Groningen 1991 ; Groningen: Wolters-Noordhoff, 1991, xix + 443 blz., f75,-, ISBN 90 01 36530 2).

Het object van deze studie wordt gevormd door de positie en de betekenis van de commissies van de Staten-Generaal in het proces van de parlementaire besluitvorming. Bestudeerd wordt in hoeverre deze organen, met name die van de Tweede Kamer, bijdragen aan een democratisch verantwoorde en doelmatige parlementaire werkwijze.

Na de bespreking van een aantal grondbegrippen komen achtereenvolgens aan de orde de historische ontwikkeling van het commissiestelsel, het juridisch kader ervan, een typologie van het commissiewezen alsmede de samenstelling, het takenpakket en de besluitvorming van deze organen. Daarna wordt ingegaan op enige bijzondere aspecten: openbaarheid, immuniteit, inspraak en informatie en de contacten met ambtenaren en adviescolleges. Na de behandeling van de soorten commissies komen apart ter sprake de uitgebreide commissievergadering, enkele afzonderlijke commissies, de onderzoekscommissies alsmede de commissies in de Eerste Kamer en de Verenigde Vergadering. De studie wordt beëindigd met suggesties voor een vernieuwd commissiestelsel.

Het onderzoek heeft voor het grootste deel betrekking op het jongste staatsrecht. Slechts in hoofdstuk 2 wordt de historische ontwikkeling van het commissiestelsel als zodanig behandeld. Elders komen geschiedkundige beschouwingen impliciet aan de orde. Ik beperk mij tot de historische ontwikkelingen van het commissiestelsel, om ten slotte een globale beoordeling van de studie te geven.

Dé schrijver vangt zijn historisch hoofdstuk aan met de periode van 1576-1815. Hij geeft hier een goede samenvatting van de beschouwingen van Japikse en Schöffers terzake. Het is echter jammer, dat hij het opstel van A. Th. van Deursen, 'De Raad van State onder de Republiek 1588-1795', in het gedenkboek *Raad van State 450 jaar* uit 1981, niet gekend heeft, omdat dit nieuw licht werpt op het commissiewezen van de Staten-Generaal. Na een tijd van commissies ad hoc zette gedurende het eerste stadhouder! oze tijdperk een andere ontwikkeling zich in met de komst van commissies uit eigen midden. Ofschoon Van Deursen bij raadpleging van de resoluties van dit orgaan, verspreid over verschillende jaren, in het totaal wel 24 commissies onder allerlei benamingen tegenkwam, concludeerde hij toch, dat het in wezen ging om een klein groepje van bijna steeds dezelfde personen die een soort van kern vergadering vormden. Bijzondere aandacht bij Van Deursen krijgen naast de commissies (besognes) uit de Staten-Generaal de conferenties, die waren samengesteld uit deputaties van de Staten-Generaal en de Raad van State. In de tijd van Willem III werd het meer en meer gebruikelijk resoluties van de Hoog Mogenden in conferenties voor te bereiden.

Komende bij de Bataafse tijd constateert de auteur, dat de eerste staatsregelingen geschreven regels verlangden voor commissies ten behoeve van de voorbereiding van wetsvoorstellen en andere besluiten. De grondwet van 1814 schreef een dergelijke regeling niet voor maar wel werd in dat jaar tot een 'Reglement van orde' besloten, waarin een aantal besognes, corresponderend met de bestaande departementen, werd ingesteld. In een besogne, dat bestond uit tien leden, had elke provincie een vast aantal afgevaardigden. Omdat de constitutie van 1815 een einde maakte aan de gewestelijke samenstelling van de Staten-Generaal, kwam ook een einde aan zo'n samenstelling van het commissiewezen. De grondwet droeg het onderzoek van wetsvoorstellen